

موسیقی آفتاب

نگاهی به موسیقی بومی شهرستان ارزوئیه

سید فواد توحیدی

شهرستان ارزوئیه در جنوب غربی استان کرمان قرار دارد. دربارهٔ واژهٔ «ارزوئیه» حدسیات گوناگونی وجود دارد؛ به نظر درست‌ترین آن‌ها «سرزمین برنج» است. در روزگار کهن، برنج این ناحیه بسیار شهره بوده و حتی اسکندر مقدونی نیز از وصف مزارع برنج آن یاد کرده است. امروز هم ارزوئیه را «انبار غلهٔ استان کرمان» می‌نامند و غلات این ناحیه از مرغوب‌ترین محصولات کشور به شمار می‌آید. ارزوئیه یکی از کهن‌ترین کانون‌های مدنیت است؛ کشف آثار دستی در تپهٔ یحیی صوغان گواه این ادعاست. از دورهٔ صفوی تا امروز، ارزوئیه قشلاق ایل افشار بوده است. افشارها از ایلات ترک‌زبان و ریشه‌دار استان کرمان‌اند. جالب آن‌که در موسیقی رسمی ایران، گاهی به جای «آواز افشاری» از «بیات کرمان» نام برده‌اند که شاید به دلیل حضور پررنگ ایل افشار در کرمان باشد.

از رسوم موسیقایی ارزوئیه می‌توان به این موارد اشاره کرد: موسیقی آیین پیوند (عیش)، موسیقی ختنه‌سوران، لالایی، موسیقی جشن سده، موسیقی برداشت محصول، موسیقی ساربان‌ی و چوپانی، موسیقی چوگان و اسب‌بازی، موسیقی سوگ، رقص‌ها (بازی‌ها) و موسیقی آیین‌های مذهبی. موسیقی ارزوئیه، موسیقی گرمسیری است؛ سازبندی، فواصل موسیقایی، گویش اشعار و گونهٔ بازی‌ها (رقص‌ها) کاملاً با اقلیم منطقه هم‌خوان است. همسایگی با استان هرمزگان، تبادل فرهنگی چشم‌گیری میان این ناحیه و حاجی‌آباد و فارغان پدید آورده است.

موسیقی آیین پیوند (عیش)

از آیین‌های مرتبط می‌توان به دارچینی (جمع‌آوری هیزم)، لباس‌برون، جنباندن، سرتراش، سَریو (سرآب) برای حمام داماد، سرصندوقی (بجار)، بی‌زقی، آوادون و... اشاره کرد.

موسیقی ختنه‌سوران

این رسم با سازهای سرنا، کرنا، نی‌آنبان، دهل، نقاره، تنبک و دایره اجرا می‌شود و از نظر نغمه‌ها، تفاوت چشم‌گیری با قطعات شادبانه آیین پیوند ندارد.

لالایی

نخستین قطعه‌ای که کودک می‌شنود لالایی است که در ارزشی با اشعار محلی (پارسی و ترکی) و بر پایه فواصل موسیقایی منطقه اجرا می‌شود.

موسیقی جشن سده

همچون بسیاری از نقاط استان، جشن سده در بیشتر روستاهای ارزشی برگزار می‌شود. علاوه بر موسیقی شاد و رقص‌های محلی، موسیقی شب‌نشینی-گونه‌ای خنیاگری با نی محلی-زینت‌بخش محفل‌هاست.

موسیقی برداشت محصول

مرسوم است کارها (استادکاران) و برخی لوطی‌ها ابزار فلزی کشاورزی را می‌سازند و بخش‌های چوبی را معمولاً لولی‌ها (کولی‌ها) آماده می‌کنند. بسیار پیش می‌آید که این گروه‌ها در ازای ساخت ابزار، هنگام برداشت محصول ساز می‌نوازند و سهمی از محصول دریافت می‌کنند.

موسیقی ساربان‌ی و چوپانی

ساز اصلی، نی است. در برخی نواحی استان به آن زال و نی کُردی (کُرد به معنای چوپان) نیز می‌گویند. نغمه‌های نی گاه جنبهٔ دستوری برای گله دارد؛ مانند: «گله‌هی»، «گله‌رو»، «اُشتر رو»، «اُشتر مرو» و... . تن‌نوازی نی با نفیس گردان (نفیس پیوسته) مانند سرنا و کرنا انجام می‌شود تا صدا هنگام دم و بازدم قطع نشود.

موسیقی چوگان و اسب‌بازی

صوغان یکی از بخش‌های ارزشی است. صورت درست واژه، صوغان (به معنای دواندن و آماده کردن اسب) دانسته شده و برخی زبان‌شناسان آن را دگرش واژه چوگان می‌دانند. به هر روی، این واژه نشان از پیوند مردم با اسب‌دوانی و چوگان دارد. بازی‌ای محلی شبیه چوگان در روستاهای ارزو و بافت نیز رواج دارد. در موسیقی ارزشی، بافت و سیرجان نیز رُبی (آهنگی) با نام اسب‌بازی اجرا می‌شود. ایل افشار و دیگر طوایف منطقه از سوارکاران رُبدۀ بوده‌اند و در مسابقات سوارکاری از سرنا و دهل و نقاره استفاده می‌شده است.

موسیقی سوگ

در مرگ عزیزان، آوازهایی خوانده می‌شود که گاه به آوادون‌خوانی نزدیک‌اند و گاه به غریبی و مورک‌خوانی‌های استان. این آوازاها غالباً توسط بانوان اجرا می‌شود.

رقص‌ها (بازی‌ها)

- رقص‌های متداول در ارزشی: چوبازی، ترکه‌بازی، دِسمال‌بازی (شیلی)، رقص پا ناقاره‌ای، سرکنگی.
- چوبازی: مبارزه‌ای نمادین با حرکات آکروباتیک که دو نفر با چوبِ آرچَن (بادام کوهی) اجرا می‌کنند.
- ترکه‌بازی: با ترکه‌های درخت انار یا بید.
- دِسمال‌بازی: در اصل رقص ویژه بانوان بوده، اما در دو دهه اخیر مردان هم اجرا می‌کنند.
- پا ناقاره‌ای: توسط یک رقصنده زن و هماهنگ با ریتم نقاره.
- سرکنگی (سرشانه‌ای): رقص رایج جنوب استان و استان‌های جنوبی که در ارزشی نیز اجرا می‌شود.

موسیقی آیین‌های مذهبی

تعزیه، آوازهای مذهبی مانند مرثیه، نوحه، چاوشی، مداحی، مولودی و نیز مراسم سنج و بوق و دَمام (هم‌چون استان‌های جنوبی) بیکره موسیقی آیین‌های مذهبی ارزشی را می‌سازند.

سازهای ارزوثیه

۱) سازهای کوبه‌ای

دُهل، نقاره، دَمَام، سِنج، ضَرَب، تَمپو

• دُهل ارزوثیه با بسیاری از نواحی استان تفاوت دارد: چنبره (طوقه) ندارد و با آن که بدنه‌اش استوانه‌ای است، با چوب و ترکه نواخته می‌شود؛ حال آن که در دیگر نقاط استان، دهل‌های بدنه‌بلند با چوب و دست نواخته می‌شوند. دهل‌های «چوب و ترکه» معمولاً بدنه‌های کم‌ارتفاع دارند.

• نقاره: دو گونه مرسوم است؛ بدنه فلزی و بدنه گلی (سُغالی).

• دَمَام و سِنج: در ایام محرم به کار می‌روند و همانند نمونه‌های جنوبی ایران‌اند.

• ضرب و تمپو: اغلب همراه جُفتی و نی‌آبان نواخته می‌شوند.

۲) سازهای بادی

سرنا، کرنا، نی محلی، نی جفتی (جُفتو)، نی فِیقو، نی‌آبان (نی مشکی/هَنبونه)، کُلمَبَنگ (کَلَمُپَن)، بوق

• سرنا: سرناي ارزوثیه به سرناهای سیرجان و بخش‌هایی از رابر، بافت و بردسیر شبیه

است. بدنه با شیپور متحدتراش ساخته می‌شود. چوب ساز معمولاً کُهور یا زردآلو است.

• کرنا: شیپور و بخشی از بدنه فلزی و بخش دیگر چوبی است؛ از سرنا بَمَتر و پُرَنفس‌تر است.

• نی محلی: به آن نی کُردی (چوپانی)، زال و نی شِش‌بوق هم می‌گویند. در اغلب روستاهای

ارزوثیه نوازندگان توانا وجود دارند و نی‌نوازي ارزوثیه در استان جایگاهی ویژه دارد.

• نی جفتی (جُفتو): دو نی تکی که کنار هم چسبانده می‌شوند. بدنه و پیکر معمولاً از نی

است، هرچند نمونه‌های آلومینیومی نیز دیده می‌شود.

• نی تکی (نی فِیقو): بدنه و پیکر از نی و بر بدنه سوراخ‌ها تعبیه می‌شود. تکنیکِ نواختن

نی فِیقو و نی جفتی بسیار به هم نزدیک است.

• نی‌آبان (نی مشکی/هَنبونه): همانند دیگر نقاط استان کاربرد دارد و غالباً با ضرب و تمپو

همراه می‌شود.

• کَلَمَبَنگ (کَلَمَبَن): سازی میانِ جفتی و نی‌آنبان؛ انبان (کیسَه هوا) بسیار کوچک (در حد میوه پرتقال) است و در دم و بازدم به نوازنده کمک می‌کند.
• بوق: معمولاً همراه سنج و دَمّام به کار می‌رود. جنس اصیل بدنه از شاخ حیوان است، اما نمونه‌های رایج امروزی پلاستیکی‌اند.

۳) سازهای زهی

نماینده اصلی چِگَر (سُرود/قیچک/چَنگ) است. بهترین نوازنده آن شادروان استاد زَحمَدل، ساکن روستای ده‌سرد بود که چند سال پیش درگذشت.

هنرمندان مطرح موسیقی ارزوئی

۱) شادروان علی مرادی (دُهل)	۱۴) تیمور خادمی (خواننده)
۲) سبزعلی مرادی (دُهل)	۱۵) جهانگیر خادمی (خواننده)
۳) علی سلمانی (سرنا، کرنا)	۱۶) باران خادمی (خواننده)
۴) جهانگیر شادمانی (سرنا، کرنا)	۱۷) علی کوچک (نی)
۵) سعدیار/سیتیار (استاد سرنا)	۱۸) علی حسین بهاری (نی)
۶) حسن طامی (سرنا، کرنا، نی‌آنبان)	۱۹) علی‌لَنک بهاری (نی)
۷) محمد سلمانی	۲۰) علی بیژنی (نی)
(سرنا، کرنا، نی‌آنبان، نی جفتی)	۲۱) رمضان بختیاری (نی)
۸) تاج‌علی مرادی (دُهل)	۲۲) سلمان حاتمی (نی)
۹) حسین مرادی (دُهل)	۲۳) غلامرضا مرادی‌وَر (نی)
۱۰) جهانگیر سلمانی (سرنا، کرنا)	۲۴) صِفر خادمی (سرنا، کرنا)
۱۱) حسین خادمی (سرنا، کرنا، جُفتی)	۲۵) علی حسن (سرنا)
۱۲) علی چمن‌پیرا (خواننده)	۲۶) کِه‌ندل خادمی (خواننده)
۱۳) صنوبر دهقانی (خواننده)	۲۷) آمین شاه‌سون‌پور (خواننده)

- (۲۸) ماه رخ حیدری (خواننده)
 (۲۹) عشرت شاهسون پور (خواننده)
 (۳۰) محمد شاهسون پور (نی، خواننده)
 (۳۱) لیاقت بهاری (نی)
 (۳۲) کرامت خواجویی (نی)
 (۳۳) مرید عامری (خواننده)
 (۳۴) منصور حاتمی (خواننده)
 (۳۵) فرخ میرزاده
 (جُفتو، سرنا، کرنا، نی، فیکو، نی، آنبان، کُلمبَنگ، همچنین دهل)
 (۳۶) رحمت الله نبوی (نی)
 (۳۷) شیرعلی حاتمی پور (نی)
 (۳۸) افتخار سلمانی (نقاره، دُهل)
- (۳۹) نِعْمَت پَرمون (نی)
 (۴۰) نِعْمَت الله دیدار (دُهل، نقاره)
 (۴۱) حسن کر (سرنا، کرنا)
 (۴۲) نبی الله حاتمی (نی)
 (۴۳) جمعه حیدری (سرنا، کرنا، نی، آنبان)
 (۴۴) علی خادمی (سرنا، کرنا، جُفتی)
 (۴۵) حمید قادری (دُهل، نقاره، ضرب، تمپو)
 (۴۶) مجید قادری (ضرب، تمپو، نقاره، دُهل)
 (۴۷) سعید قادری (دُهل، نقاره)
 (۴۸) حسین دولتی (دُهل، نقاره)
 (۴۹) علیرضا دولتی (دُهل، نقاره)
 (۵۰) حسن خادمی (دُهل، نقاره)
 (۵۱) یدالله بَر فروشان (سرنا)